

מגבלות הלחימה נגד צבא טרורילה: לבנון ועזה כמקרה בוחן

יורם שוייצר

בשנתיים וחצי האחרונות ניהלה ישראל שתי מערכות צבאיות – נגד חזבאללה בלבנון ונגד חמאס בעזה, ובשתייהן תויגו המערכות בשיח הציבורי בישראל ומחוצה לה כלחימה בארגוני טרור. השימוש במונח זה כדי לתאר את היריבים שישראל לחמה נגדם ואת מאפייני המערכות הללו לא זו בלבד שאינו מדויק ומטעה אלא שהוא מערפל את אופי היריב ואת אופי העימות, מגמד את מורכבותם ויוצר ציפיות לא מציאותיות בקרב הציבור להכרעתם בניצחון ברור וחד-משמעי.

במערכות נגד חזבאללה וחמאס נלחמה ישראל עם יריבים שאפשר לאפיינם כארגוני טרורילה צבאית, כלומר ארגונים תת-מדינתיים, שביססו בראשית דרכם את מעמדם "הצבאי" באמצעות הפעלת טרור,¹ כלומר על פעילות ספורדית ואלימה נגד מטרות אזרחיות. לאחר מכן צירפו לשיטות הפעולה שלהם גם פעילות גרילה בפורמטים קטנים ובפעולות "פגע וברח", וברבות הימים בנו כוח צבאי מסודר וממוסד, ובו פלוגות, גדודים ואפילו חטיבות (אם כי בשלב זה בסדרי גודל קטנים מאלה של צבא קונבנציונלי), והפעילו טקטיקות לחימה המשלבות את כל המרכיבים הללו.

מטרתו של מאמר זה היא להבהיר מדוע מתקשה מדינה דמוקרטית כדוגמת מדינת ישראל, הפועלת מתוך אילוצים וריסונים הנגזרים מאופי המשטר הקיים בה ומשיקולים מדיניים ובין-לאומיים רחבים, להכריע הכרעה מלאה וברורה את העימות בינה ובין ארגוני טרורילה הצבאית כדוגמת חזבאללה וחמאס – שניהם ארגונים רב-מערכתיים, המגובים במוסדות חברתיים, כלכליים, פוליטיים ודתיים ופועלים בלב לבו של המרחב האזרחי, המיושב בצפיפות, בתוך מדינות או ישויות כושלות.²

יורם שוייצר הוא ראש תכנית המחקר 'טרור ומלחמה בעצימות נמוכה' וחוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

כזכור, המערכה שניהלה ישראל נגד חזבאללה בקיץ 2006 פרצה לאחר שחזבאללה תקף באמצעות ירי טילים מסיבי כמה יישובים ישראלים כדי שישמשו הסחה לחטיפתם של חיילים ישראלים אשר פטרלו בשטח ישראל באזור הגבול עם לבנון, בשטח ישראל. בעקבות פעילות זו ביצעה ישראל באמצעות חיל האוויר שלה תקיפה נרחבת של מטרות אסטרטגיות של הארגון בעומק שטח לבנון. חזבאללה ביצע ירי מסיבי של טילים על ערי ישראל, והדבר הוביל לעימות צבאי. העימות נמשך שלושים ושלושה ימים.

בימי הלחימה הביאה תנועת חזבאללה לידי ביטוי את המערך הצבאי הממוסד שלה, שאותו בנתה במשך שנים רבות בסיועה הישיר של איראן (ובשנים האחרונות תרמה גם סוריה רבות להעצמתו). איראן אימנה את לוחמי חזבאללה, חימשה וציידה אותם ברמה שמאפיינת צבא סדיר של מדינה.³ במלחמת לבנון השנייה נקט הארגון הצבאי של חזבאללה שיטות לחימה של גרילה, ביצע פעולות פגע וברח, ירה מרחוק לעבר חיילי צה"ל, וירה ירי מסיבי של רקטות לעבר ערי ישראל מתוך אזורים בנויים ומבתי אזרחים לבנונים, על פי לוגיקה מובהקת של טרור,⁴ אשר מבקשת לפגוע פגיעה לא בררנית בכמה שיותר אזרחים השוהים באזורים עירוניים מאוכלסים.

לחזבאללה הייתה יד חופשית בביצוע הירי לעבר ערי ישראל משום שהמדינה אשר הוא פועל מתוכה היא מדינה חלשה, ללא יכולת אכיפה יעילה של ריבונותה וללא יכולת השפעה כלשהי על הפעלת האמצעים הצבאיים שבידי הארגון או על קבלת החלטות שלו בנושא. ישראל נמנעה מהענשת לבנון, אשר משטחה בוצעה ההתקפה נגדה, ולא פגעה קשה בתשתיתה כאמצעי לחץ על חזבאללה כדי שיחדל מהירי, אף שלו רצתה הייתה לה יכולת לעשות כן. ישראל נהגה כך גם בשל בקשת בעלות בריתה, שיש להן אינטרסים מובהקים בלבנון, בעיקר ארצות הברית וכן צרפת, אשר הפצירו בה להימנע מפגיעה בממשלת סניורה. זו נחשבה גם בישראל ממשלה ערבית מתונה, אשר שייכת למחנה הפרגמטי ושותפה אפשרית למהלך מדיני עתידי בין המדינות. פגיעה בלבנון, המונהגת – רשמית לפחות – על ידי ממשלה ריבונית פרו-מערבית, הייתה עלולה לערער את יציבותה, ואולי אף להביא לנפילתה מהשלטון, לדרדר את לבנון למלחמת אזרחים, ובכך לחזק את חזבאללה ואת המחנה הרדיקלי שהיא מייצגת.

חזבאללה ניצל – כחלק מאסטרטגיית הפעולה שלו – את הפגיעה שבכל זאת נגרמה בלבנון וכן את הפגיעה ההכרחית באזרחיה, בעיקר השיעים, בעקבות תגובתה של ישראל לירי שבוצע מתחום מגוריהם או סמוך מאוד אליהם. חזבאללה ניצל את מראות ההרס ששודרו לרחבי העולם בעת הלחימה, בייחוד אירועים נקודתיים רבי-נפגעים אזרחים, כדוגמת האירוע בכפר כנא (30 ביולי 2006) שנהרגו בו כ-28 אזרחים, שצה"ל לא ידע כי נותרו להתחבא במרתף בית נטוש שנותרה

ממנו אש דרך קבע לעבר החיילים הישראליים, כדי לפגוע בלגיטימיות הפעולה של ישראל וכדי להכתימה כמדינה לא מוסרית ותוקפנית. בתוך כך הוא השכיח, ככל שנמשכו ימי הלחימה, מה היו הנסיבות שהובילו לפריצת הלחימה ומי גרמן. בהתנהלותה המהוססת של ישראל ובהימנעות קברניטיה מהחלטה ברורה לצאת למהלך קרקעי נרחב ומקיף כדי לחדור לעומק שטח לבנון לכתר ולהכות במוקדי הכוח של חזבאללה באמצעות צבא היבשה שלה היא סייעה לחזבאללה לבנות את מראית העין של ניצחוננו. ככל שנקפו ימי המלחמה בלי שהתעמתה ישראל עם עיקר הכוח הצבאי של חזבאללה ועם יחידות משגרי הרקטות שלו, כן היא התירה ללוחמי חזבאללה להמשיך ולירות אותן לעבר שטח ישראל ולבסס את מה שכינו מאוחר יותר דובריו 'כניצחון האלוהי'.⁵

תנועת חזבאללה פועלת בלבנון כבר 27 שנים והיא פיתחה במהלכן מערכת ארגונית חברתית וכלכלית ענפה ומבוססת שמיוצגת בפרלמנט הלבנוני ובממשלת לבנון, בתמיכה של רבים מקרב העדה השייעית, הגדולה בעדות בלבנון. לפיכך האפשרות למוטט אותה ולחסל את כוחה הצבאי באמצעות מהלך צבאי נראית לא סבירה בעליל. במגבלות הזמן והריסונים שבהם פעלה ישראל, היה אפשר לכל היותר להחריף את הפגיעה בתשתית הארגון ובמפקדיו כך שיהיה להם קשה הרבה יותר להציג את מצג הניצחון, אשר קנה לו אחיזה בקרב תומכי הארגון וגם בקרב רבים אחרים, שציפו להישג ישראלי משמעותי יותר. מובן שתמיכתן האינטנסיבית של מדינות הפטרון איראן וסוריה – בכסף, בציוד ובאמצעי לחימה – סייעה לארגון לשקם את כוחו הצבאי שהוכה בתוך פרק זמן קצר, וגם עובדה זו מצביעה בבירור על הקושי להביא לחיסולו של ארגון טרורילה צבאי מסוגו של חזבאללה בנסיבות שהוא פועל בהן ובנסיבות שיריביו פועלים בהן.

מבצע "עופרת יצוקה" נגד תנועת חמאס בעזה (וגם נגד שאר הארגונים שהפעילו טרור מול דרום ישראל) יצא לדרכו לאחר שבשבועות אשר קדמו למבצע הסלימה חמאס את ירי הרקטות. כך קרה גם במשך שבע השנים שקדמו למבצע, שבמהלכן נורו לעבר ערי דרום ישראל וקיבוציה רקטות מסוגים שונים ופצצות מרגמה. ישראל נערכה לקראת המבצע ביסודיות ובמשך זמן רב, היא בחרה את עיתויו בלי שנדחפה לכך בלחצו של אירוע רב-נפגעים, כמו שאירע בלבנון בשנת 2006. בשל כך היא הצליחה לנהל מערכה מושכלת וממוקדת נגד ארגון הטרורילה הצבאי שבנה חמאס בסיועה הצמוד של איראן. למרות ההבדלים הרבים בין שתי המערכות ושני הארגונים,⁶ היה בכל זאת מכנה משותף ביניהן. חמאס פעל גם הוא על פי אותו היגיון שלפיו פעל חזבאללה, כלומר שימוש ביחידותיו הצבאיות, שרבים מאנשיהן אומנו והוכשרו באיראן, ופעלו במתכונת מסודרת – ככל שאפשר להם צה"ל – של פיקוד ושליטה ביחידות אורגניות, גם אם קטנות מאלה של חזבאללה. אלה לחמו

נגד חיילי צה"ל כמיטב יכולתם, ובעיקר ניסו לפעול בשיטה הקלאסית של גרילה מול כוחות צבאיים עודפים, בהתקפות ספורדיות של פגע וברח,⁷ בניסיון 'לעקוץ' את חיילי צה"ל על ידי פגיעה בהם באמצעות מתאבדים, ירי צלפים וירי נק"ל ופצצות מרגמה וניסיונות לחטוף חיילים בידיעתם את הנזק המורלי והמעשי שתגרום חטיפה כזו לישראל. הלוגיקה שהנחתה את הירי לעבר ערי ישראל הייתה גם היא של טרור, כלומר ניסיון לפגיעה רבה ולא סלקטיבית – ככל שביכולתם – באזרחי ישראל ובעריה כדי לגרום הרג, הרס ופגיעה בשגרת חיי הישראלים ובמורל שלהם. למרות ניסיונות חמאס במשך כל 22 ימי המבצע לפגוע בחילי צה"ל ואזרחי ישראל ובתשתיתה האזרחית, היו הצלחותיו מצומצמות יחסית, בעיקר בזכות ההכנה המדוקדקת של צה"ל לסוג הלחימה הזה, שהתבטא בין השאר במימוש יתרונו האווירי ובעצמת אש רבה נגד מקורות הירי על חייליו בשדה הקרב ועל אזרחי ישראל והיערכות נכונה של העורף האזרחי. למרות הצלחתה היחסית של ישראל בצמצום הנזקים שגרם ארגון חמאס, היא נמנעה מכניסה מסיבית ללב העיר עזה כדי להכות קשה יותר בתשתית חמאס ולפגוע בהנהגתה. מלבד זה, לא הצליחה ישראל לבלום לחלוטין את ירי הטילים נגד עריה אלא רק לצמצמו. בהימנעותה זו הותירה ישראל בידי הטרורילה הצבאית של חמאס את האפשרות ליצירת מראית עין של ניצחון על ישראל, שנקלט באמונה באוזניהם המשתוקקות של תומכי התנועה לפחות. גם בישראל השתררה בקרב חלקים מהציבור אווירה של החמצה בשל ההרגשה כי צה"ל היה יכול להשיג הכרעה צבאית מרשימה יותר ולהגשים את התקווה כי יהיה אפשר לשתק לחלוטין את ירי הקסאמים והגראדים לעבר ערי ישראל. ירי זה, הגם שהידלדל ככל שחלף הזמן, לא פסק לחלוטין, גם לאחר תום המבצע, וכנראה רק הסדרת העניין בין ישראל לחמאס – בתיווך מצרים – עשויה לסיימו, ולו גם לפרק הזמן הקצוב של "התהדיה" המחודשת.

לסיכום אפשר לומר, כי כל עוד מדינת ישראל (כמו מדינות דמוקרטיות אחרות העומדות בפני יריבים מסוג זה) מתנהלת בהתאם למגבלות החוק ומוסר המלחמה המקובל, על פי חוקיה והנורמות והערכים המגדירים אותה ומתחשבת בנורמות המקובלות בעולם המערבי, היא תתקשה להכריע בבירור וחד־משמעית ארגוני טרורילה צבאית כדוגמת חזבאללה וחמאס. הדבר נכון

כל עוד מדינת ישראל מתנהלת בהתאם למגבלות החוק ומוסר המלחמה המקובל, היא תתקשה להכריע ארגוני טרורילה צבאית.

במיוחד כאשר התנועות הרב־מערכתיות הללו משולבות כה עמוק בתוך המרחב האזרחי־עירוני של החברות שהם פועלים מתוכם.

מאחר שלחימה מסוג זה דומה במידה רבה ללחימה במערכה קונבנציונלית רגילה, שהעתיקו ארגוני הטרורילה הצבאית ללב המרחב האזרחי, בלי שקיימים

מצדם ריסונים ומגבלות (למעט לעתים בהדרגתיות בטווח פגיעתם באזרחי היריב), היא אינה מאפשרת למדינה דמוקרטית לנקוט נגדה – לאורך זמן ובמצבים שונים המתעוררים תוך כדי לחימה – באסטרטגיה הכירורגית והממוקדת, העדיפה לרוב בלחימה נגד ארגוני טרור וגרילה קטנים. היעדר הריסונים בפעילותם ונכונותם לנצל לטובתם את הפגיעה באזרחים בשני הצדדים לעומת המגבלות המוטלות מרצון במדינות הדמוקרטיות הנלחמות נגדם, מסייעים להם לצאת בסופם של העימותים הצבאיים הללו בהכרזות ניצחון, גם כאשר ברור שמבחינה צבאית הם הוכו קשות בלי פרופורציה לנזק שגרמו.

לשתי התנועות הללו עורף ותמיכה אזרחית המתבססת על תשתית רחבה. לרשותן עומד סיוע של מדינות פטרון הדואגות להכנין ולציידן לקראת המערכות הצבאיות לפני תחילתן ולממן את שיקומן לאחר סיום הלחימה, ובכך מונעות את הכרעתן המוחלטת.

לכן מלבד פיתוח אסטרטגיה ושיטות לחימה יעילות והתאמתם לאופן הלחימה ולטבעה של הטרורילה הצבאית, ניצב בפני ישראל אתגר מדיני והסברתי מהמעלה הראשונה. ישראל חייבת להיערך מראש, לפני פרוץ הלחימה, למערכת הסברה שתופנה לראשי מדינות ולדעת הקהל ברחבי העולם ותציג את מורכבות סוג הלחימה החדש שהיא ניצבת בפניו ומה מתחייב לעשות מול יריבים כאלה ואילו מחירים עלולים להיגבות שלא במתכוון מאזרחי המדינות המארחות ארגוני טרורילה צבאית. בבניית אסטרטגיה של הסברה נכונה יהיה אפשר להשיג תמיכה רחבה או לפחות סובלנות רבה יותר מצד דעת הקהל הפנימית והבין-לאומית לפגיעה הנגרמת לאזרחים במדינות שארגוני הטרורילה הצבאית פועלים בהן. סוג לחימה מורכב כזה עלול בהחלט לרבוץ גם לפתחן של דמוקרטיות מערביות אחרות, למשל כאלה המעורבות בכוחות רב-לאומיים באזורי עימות כדוגמת עיראק ואפגניסטן.

חשיפת אסטרטגיית הלחימה של הטרורילה הצבאית וההיגיון שבבסיסה וכן הבהרת עצמתם הצבאית של הארגונים הללו, המאפיינת בדרך כלל מדינות ריבוניות, עשויה לאפשר התמודדות יעילה יותר נגדם, למרות המגבלות המוטלות על הפעלת הכוח במדינות דמוקרטיות בפעילותן בסביבה אזרחית.

למרות הביקורת הרבה שנמתחה על פעילות ישראל בשתי המערכות האחרונות בדעת הקהל הבין-לאומית, אפשר לומר כי כמדיניות, נקטה ישראל את הזהירות המרבית האפשרית בהפעלת הכוח שלה בתנאי הלחימה הללו מול האוכלוסייה האזרחית, ובוודאי לא ויתרה ויתור גורף על כללי הריסון המצופים ממדינה דמוקרטית בסוג כזה של לחימה.

מי שחושב כי אפשר לנהל את הלחימה בטרורילה הצבאית, החוסה בסביבה אזרחית מובהקת במדינות כושלות, באסטרטגיה כירורגית בלבד, ללא פגיעה

באזרחים, משלה את עצמו. מנגד, מי שמצפה כי מדינה דמוקרטית יכולה להכניע ארגוני טרורילה צבאית הכנעה ברורה ומוחלטת, גם אם תכה בעצמה רבה במרכיב הצבאי שלהם, עלול למצוא את עצמו מתוסכל כאשר יתברר כי תמיכת פטרוניהם והתמיכה של המערכת האזרחית שלהם תסייע לשיקומם כך שיוכלו לחדש את פעילות הטרור והגרילה שלהם וייתכן שאף לחדש את כוחם הצבאי במלואו. מצב זה מסייע ביצירת דימוי הניצחון של הטרורילה שעבורם ועבור תומכיהם אי-הכרעתם פירושה ניצחון.

הערות

- 1 במאמר זה אין כוונה להיכנס לדיון מעמיק בבעייתיות הקיימת בנוגע להגדרה מקובלת של המונח "טרור" מאחר שישנן יותר ממאה הגדרות (או ניואנסים בהגדרה) כאלה. בהקשר זה ראו:
Schmidt, Alex. "Terrorism: The Definitional Problem". Presented at the War Crimes Research Symposium: "Terrorism on Trial" at Case Western Reserve University School of Law, sponsored by the Frederick K. Cox International Law Center on Friday, October 8, 2004.
- 2 עם זאת, יש הסכמה רחבה גם בקרב אלה החלוקים בדעתם בנוגע להגדרה הראויה כי התקפה שיטתית מכוונת מראש נגד אזרחים חפים מפשע היא מרכיב יסודי בהגדרת פעולה כמעשה טרור, וישנם כאלה המעדיפים להתמקד בסיבות המצדיקות את המעשה יותר מאשר במעשה עצמו. קיים שוני במדינות ובאופן פעולתן של שתי התנועות הללו. חזבאללה היא כיום חלק מהממסד הלבנוני, יש לה נציגות בפרלמנט ובממשלה, אך היא אינה שולטת במדינה. מנגד, המדינה אינה מסוגלת להורות לה כיצד לנהל את מדיניות הביטחון הצבאית שלה. חמאס פועלת בתוך ישות פלסטינית שאינה מדינה ריבונית. מאז זכה בבחירות לפרלמנט הפלסטיני בינואר 2006 חמאס עומד בראש הממשלה הפלסטינית, אך מאז השתלט בכוח על עזה ביוני 2007 ממשלתו שולטת בשטח זה בלבד, ואילו הרשות הפלסטינית הקימה ממשלה אלטרנטיבית בגדה.
- 3 יצחק בן ישראל, "מלחמת הטילים הראשונה ישראל חזבאללה 2006", אוניברסיטת תל-אביב, מאי 2007.
- 4 Romm, Giora. "A Test of Rival Strategies: Two Ships Passing in the Night", in: Brom, Shlomo and Elran, Meir, *The Second Lebanon War: Strategic Perspectives*, The Institute for National Security Studies, 2007, p. 51.
- 5 "היום", אמר [נצראללה] בתחילת נאום, "אנו חוגגים ניצחון היסטורי, אסטרטגי ואלוהי". <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/766312.html>
- 6 ראו את מאמרו של אמיר קוליק בקובץ זה "לבנון לייט": לקחי המבצע בעזה והמערכה הבאה מול חזבאללה".
- 7 ריאיון עם מח"ט הצנחנים, אל"ם הרצי הלוי, **ידיעות אחרונות** – המוסף המדיני, 23 בינואר 2009.